

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПЕДАГОГІЧНОЇ НАУКИ

УДК 373.015

С. М. Безбородих

МІЖДИСЦИПЛІНАРНИЙ АНАЛІЗ ЗМІСТУ ПОНЯТТЯ «КОНКУРЕНЦІЯ»

Останнім часом у вітчизняній педагогічній науці спостерігається тенденція до зростання кількості наукових праць, присвячених пошуку різноманітних підходів, механізмів, аспектів конкурентоспроможності у сфері освіти, у тому числі підготовки випускників навчальних закладів до конкуренції на ринку праці.

Адже сьогодні, коли держава знаходиться в умовах переходу до ринкової економіки, попитом на ринку праці користуються спеціалісти, які вміють конкурувати, нестандартно мислити, творчо застосовувати знання у складних виробничих, соціальних ситуаціях.

На сучасному етапі розвитку суспільства ситуація конкуренції стає невід'ємною частиною взаємовідносин суб'єктів освіти: батьки і діти обирають тип навчального закладу, кращого вчителя на основі отриманих рекомендацій, порад. Конкурсний набір учителів на вакантні місця у престижні навчальні заклади став актуальним і традиційним. Конкурентні відносини між навчальними закладами різних форм власності, різноманітність навчальних програм, розширення рівного доступу до всіх рівнів освіти – усе це сприяє розвитку освітніх послуг, а отже, сприяє конкурентності серед педагогів.

Таким чином, доречним є розглянути поняття «конкуренція» як економічної, психологічної категорії для того, щоб виявити ті процеси, які відбуваються у змісті даного явища при трансформації з однієї сфери професійної діяльності людини в іншу, а також з метою з'ясування особливостей змісту даного феномена у сфері освіти.

Тому метою статті є міждисциплінарний аналіз змісту поняття «конкуренція» для визначення цієї категорії у педагогічній науці.

У свою чергу, конкуренція – категорія товарно-ринкової економіки. Її зародження і виникнення історично належать до простого товарного виробництва. У процесі конкуренції кожний дрібний виробник намагається створити для себе найбільш вигідні умови виробництва і збуту товарів. Особливого розвитку конкуренція набула з переходом до великого товарного виробництва. У ХХ і на початку ХХІ ст. конкуренція в усіх країнах свідомо використовується як одна з рушійних сил економічного і соціального прогресу [8, с. 122 – 124].

Слово «конкуренція» має латинське походження (від лат. *concurrere* – бігти разом), та означає суперництво, боротьбу, зіткнення, змагання. Уперше цей термін було обґрунтовано Адамом Смітом [9]. Він розглядав

конкуренцію як чинник, що регулює відповідність приватних і загальних інтересів. А. Сміт у своїй теорії робив наголос на тому, що конкуренція – це *економічне* суперництво.

Теорія конкуренції Адама Сміта отримала подальший розвиток у дослідженнях таких вчених, як Д. Рікардо, Дж. Робінсон, П. Хейне, Ф. Хайек, К. Макконелл, М. Портер, А. Курно, Г. Азоєв, Ю. Коробів, Л. Раменський, Д. Юданов та інших.

Цікавими видаються визначення наступних вчених. Зокрема Г. Азоєв розуміє під конкуренцією «...суперництво на якому-небудь поприщі між окремими юридичними чи фізичними особами (конкурентами), зацікавленими в досягненні однієї й тієї ж мети» [1]. А. Юданов підкреслює у конкуренції боротьбу фірм за обмежений обсяг платоспроможного попиту споживачів, що ведеться ними на доступних сегментах ринку [11].

На сучасному етапі розвитку економіки вчені виділяють наступні особливості конкуренції:

1. Масштабність. У результаті роздержавлення і приватизації власності, розвитку підприємництва, доступності закордонних ринків та лібералізації економіки збільшилась кількість суперників на ринку.

2. Загострення. Викликане тим, що поряд з монополіями, гігантськими корпораціями, акціонерними товариствами в боротьбу за ринки та покупців вступає чимала кількість малих та середніх підприємств.

3. Швидке відновлення форм і методів конкуренції. У зв'язку із зростанням значення нецінової конкуренції, появою нових ринків відбувається суперництво за зниження витрат на виробництво й просування товарів від виробника до покупця, максимізацію прибутку підвищення якості та надійності товарів.

4. Упровадження інновацій в усі сфери виробництва і задоволення вимог споживача до інтелектуальності виробів. Прискорення технічного і технологічного прогресу зменшує терміни реалізації комерційних ідей і веде до скорочення витрат, здешевлення товарів і зменшення їхнього життєвого циклу.

5. На конкурентну боротьбу впливають нецінові фактори, такі як якість, надійність, сервіс, дизайн, жорсткість державних заходів регулювання конкуренції, нові засоби комунікації, глобалізація й інтеграція ринків [6].

За думкою М. Портера [7], стан конкуренції на певному ринку можна охарактеризувати п'ятьма конкурентними силами: суперництво серед конкуруючих продавців; конкуренція з боку товарів або послуг, що є їх заміниками; загроза появи нових конкурентів; економічні можливості і торговельні здібності постачальників; економічні можливості та торгові здібності покупців.

У сучасному розумінні слово конкуренція має універсальний, міждисциплінарний зміст та співвідноситься з такими поняттями, як суперництво, боротьба, престиж, репутація, статус.

За визначенням В. Даля, «конкуренція – це суперництво або змагальність в торгівлі, промислах, змагання» [3]. За думкою С. Ожегова «конкуренція – суперництво, боротьба за досягнення великих вигод, переваг» [5, с. 291]. Таким чином, суперництво, змагальність є близькими до конкуренції поняттями, відрізняючись від неї характером переваг.

Питання розкриття сутності конкуренції та конкурентоспроможності є об'єктом досліджень у працях не тільки зарубіжних, а й вітчизняних вчених, таких як С. Авдашева, Д. Богиня, Н. Глевацької, О. Грішнєвої, М. Долішнього, Т. Заяць, Г. Купалової, В. Куценко, Е. Лібанової, Л. Лісогор, В. Онікієнка, І. Петрової, Н. Розанова, М. Семікіної, О. Яременка та інших.

Аналіз праць зазначених вище вчених показав, що в сучасній економічній науці, як правило, виділяють три концептуальні підходи до визначення конкуренції – поведінковий, структурний та функціональний [4, с. 106].

Поведінковий підхід розглядає конкуренцію як боротьбу, змагання, суперництво суб'єктів господарювання, що зацікавлені у досягненні єдиної мети. Суть поведінкового трактування конкуренції полягає у ринковій боротьбі за грошові ресурси покупця шляхом задоволення його постійно зростаючих потреб. Представниками даного підходу є А. Сміт, М. Портер, А. Юданов та ін.

Структурний підхід передбачає аналіз структури ринку, а також умов та факторів, що впливають на розвиток підприємництва. Структурна концепція розглядає конкуренцію як процес, якому притаманні зміни властивостей, структури і функцій. Даний підхід був використаний у дослідженнях К. Макконелла, С. Брю, С. Авдашева, Н. Розанова та ін.

Функціональний підхід визначає роль конкуренції в економіці. Представниками цього підходу вважають Й. Шумпетера, Ф. Хайека, В. Новикова та ін. При такому підході характерним є загострення уваги важливості наслідків конкурентної боротьби.

Конкурентні відносини на ринку праці полягають у тому, що основні суб'єкти – покупці і продавці – є водночас носіями пропозиції, а сама конкуренція, як зазначає І. Петрова, набуває дві форми:

- 1) конкуренція між виробниками – підприємцями за найкращих працівників необхідних професій, кваліфікацій, що відповідають специфікації робіт;
- 2) конкуренція між працівниками за найкраще місце застосування своєї робочої сили [6].

У психологічній науці конкуренція розуміється як одна з основних форм організації міжособистісної взаємодії, що характеризується

досягненням індивідуальних або групових цілей, інтересів в умовах протиборства, з досягненням цілей та інтересів інших індивідів або груп.

Для нашого дослідження цінним є педагогічне розуміння поняття «конкуренція» як уміння застосовувати комплекс знань, умінь та навичок, набутих у процесі навчання та професійної діяльності в конкретних виробничих умовах. Але у педагогіці поняття «конкуренція» практично не розроблено, хоча широко використовується поняття «співпраця», рідше «конфронтація» і близькі до нього терміни.

В. Андреев виділив такі основні ідеї основ конкурентології в освіті:

1. Освіта в тому випадку сприятиме становленню людини як конкурентоспроможної особистості, якщо освіта буде переходити в самонавчання, виховання – в самовиховання, а розвиток – у саморозвиток і творчу самореалізацію особистості.

2. Кожної людині життя встановило можливість бути конкурентоспроможною особистістю, але для цього необхідні безперервний творчий саморозвиток і творча самореалізація.

3. Конкурентоспроможність особистості розвивається не інакше як на основі творчого саморозвитку і творчої самореалізації у тому виді діяльності, де безпосередньо здійснюється конкуренція.

4. Четверта ідея полягає в тому, що сучасна освіта, виховання, розвиток і саморозвиток людини як конкурентоспроможної особистості буде тим успішніше, чим більшою мірою професійні та особистісні якості педагога (викладача, вихователя) будуть відповідати поняттю конкурентоспроможної особистості.

5. Для розвитку і саморозвитку конкурентоспроможної особистості важливо всебічне стимулювання лідерських якостей у сучасної молоді.

6. Шоста ідея полягає в тому, що конкурентоспроможність людини, як і вона сама – явище багатовимірне і багатофакторне. Тому автор виходив з ідеї інтеграції та систематизації наукового знання з області філософії, психології, педагогіки, акмеології, етики, риторики, конфліктології, менеджменту та інших наук про людину з метою виявлення умов і закономірностей становлення людини як конкурентоспроможної особистості.

7. Сьома ідея пов'язана з винятковою значимістю творчої рефлексії, яка активно стимулюється в процесі самооцінки, самодіагностики особистісних якостей у процесі становлення конкурентоспроможної особистості [2].

Більш детально в психолого-педагогічній літературі розглянуто наступні основні види конкуренції, які кардинально різняться за рівнем жорсткості: *співпраця, продуктивна конкуренція, змагальна конкуренція, суперництво, конфронтація* [10]. Треба зазначити, що різниця між видами конкуренції є досить умовною, тому що змінюються тенденції у системі конкурентних відносин. У педагогіці позначені вище види конкуренції використовуються як самостійні поняття і з поняттям «конкуренція» практично не зв'язуються. Охарактеризуємо їх.

Співпраця [10], або *кооперація*, – одна з форм організації міжособистісної взаємодії, яка характеризується об'єднанням зусиль учасників для досягнення спільної мети при одночасному розподілі між ними функцій, ролей і обов'язків.

На думку О. Шмельова, *продуктивна конкуренція* – це такий окремих випадок конкурентної взаємодії, коли він призводить до збагачення середовища та зростання власного потенціалу не тільки у споживача, але й у значної частини учасників конкуренції. Продуктивна конкуренція визначається як конкуренція гуманна, чесна, справедлива [10].

Змагальну конкуренцію О. Шмельов розглядає як конкуренцію найбільш м'якого типу. Якщо на кожного суб'єкта доводиться в даний момент кілька об'єктів конкуренції, то гострота конкуренції пом'якшується.

Автор визначає також *суперництво* як конкуренцію, при якій тільки переможець монополює володіє об'єктом конкуренції, а сторона, що програла, витісняється. Суперництво, як вважає дослідник, не можна вважати різновидом партнерської взаємодії, це конфлікт першого ступеня.

Конфронтація – друга ступінь конфлікту, де дії конкурентів спрямовані не стільки на володіння об'єктом, скільки на нанесення шкоди іншому конкуренту, на зниження його потенціалу до незворотнього рівня. Конфронтація, як правило, призводить до зниження «власного» потенціалу не тільки у програвшого, а й у переможця. Це і визначає зруйнований характер конфронтації [10].

Отже, зробивши міждисциплінарний аналіз змісту поняття «конкуренція», нами було встановлено, що тлумачення поняття «конкуренція» розкрито в економіці, яке стало першоосновою для визначення розвитку цієї категорії в інших науках. Визначено, що питання конкуренції між підприємствами та конкуренції продукції в сучасній науковій економічній літературі розглянуті достатньо широко; більшість дослідників, розглядаючи конкуренцію як економічну категорію, зіштовхуються зі складністю і неоднозначністю даного поняття і розуміють його як боротьбу, змагання, суперництво суб'єктів господарювання, що зацікавлені у досягненні єдиної мети. У психології конкуренція розглядається як одна з основних форм організації міжособистісної взаємодії. У педагогічному розумінні поняття «конкуренція» визначається як уміння застосовувати комплекс знань, умінь та навичок, набутих у процесі навчання та професійної діяльності в конкретних виробничих умовах. У зв'язку з цим, використовуючи викладений матеріал щодо міждисциплінарного аналізу змісту поняття „конкуренція”, у подальшому нашому дослідженні ми зможемо частково розкрити зміст конкурентоспроможності майбутніх педагогів.

Список використаної літератури

1. **Азоев Г. Л.** Конкуренция: анализ, стратегия и практика / Г. Л. Азоев. – М. : Центр экономики и маркетинга, 1996. – 208 с.
2. **Андреев В. И.** Конкурентология. Учебный курс для творческого саморазвития конкурентоспособности / В. И. Андреев. – Казань, 2004. – 467 с.
3. **Даль В.** Толковый словарь живого великорусского языка. В 4 т. / В. Даль – М. : Русский язык, 1991, Т.4. – 201 с.
4. **Леган І. М.** Конкуренція і конкурентоспроможність на ринку праці: концептуалізація базових понять / І. М. Леган // Інноваційна економіка 2'2012 [28]. – С. 105 –109.
5. **Ожегов С. И.** Словарь русского языка / С. И. Ожегов – М. : «Русский язык», 1987. – 748 с.
6. **Петрова І. Л.** Сегментація ринку праці: теорія і практика регулювання / І. Л. Петрова. – К. : Ін-т економіки, управління та господарського права, 1997. – 298 с.
7. **Портер М.** Международная конкуренция / М. Портер. – М. : Международные отношения, 1996. – 896 с.
8. **Пуцентейло П. Р.** Конкуренція як економічна категорія / П. Р. Пуцентейло // Економіка АПК. – 2007. – № 4. – С. 122 – 126.
9. **Смит А.** Исследование о природе и причинах богатства народов / А. Смит. – М. : Ось-89, 1997. – 255 с.
10. **Шмелёв А. Г.** Продуктивная конкуренция. Опыт конструирования объединительной концепции / А. Г. Шмелёв. – М. : ИЧП «Издательство Магистр», 1997. – 56 с.
11. **Юданов А.** Конкуренция: теория и практика / А. Юданов. – М. : Гном и Д, 2001. – 142 с.

Безбородих С. М. Міждисциплінарний аналіз змісту поняття «конкуренція»

Актуальність матеріалу, викладеного у статті, обумовлена зростанням кількості наукових праць, присвячених пошуку різноманітних підходів, механізмів, аспектів конкурентоспроможності у сфері освіти. Таким чином, ситуація конкуренції стає невід'ємною частиною взаємовідносин суб'єктів освітньої діяльності. Поняття «конкуренція» дуже активно вживається в економіці та інших науках. Тому метою статті є міждисциплінарний аналіз змісту поняття «конкуренція» для визначення цієї категорії у педагогічній науці. У сучасному розумінні слово конкуренція має універсальний, міждисциплінарний зміст та співвідноситься з такими поняттями, як суперництво, боротьба, престиж, репутація, статус. Встановлено, що у педагогічній науці поняття «конкуренція» визначається як уміння застосовувати комплекс знань, умінь та навичок, набутих у процесі навчання та професійної діяльності в конкретних виробничих умовах.

Ключові слова: види конкуренції, конкуренція, конкурентоспроможність, суперництво.

Безбородых С. Н. Междисциплинарный анализ содержания понятия «конкуренция»

Актуальность материала, изложенного в статье, обусловлена ростом числа научных работ, посвященных поиску различных подходов, механизмов, аспектов конкурентоспособности в сфере образования. Таким образом, ситуация конкуренции становится неотъемлемой частью взаимоотношений субъектов образовательной деятельности. Понятие «конкуренция» очень активно используется в экономике и других науках. Поэтому целью статьи является междисциплинарный анализ содержания понятия «конкуренция» для определения этой категории в педагогической науке. В современном понимании слово конкуренция имеет универсальное, междисциплинарное содержание и соотносится с такими понятиями, как соперничество, борьба, престиж, репутация, статус. Установлено, что в педагогической науке понятие «конкуренция» определяется как умение применять комплекс знаний, умений и навыков, приобретённых в процессе обучения и профессиональной деятельности в конкретных производственных условиях.

Ключевые слова: виды конкуренции, конкуренция, конкурентоспособность, соперничество.

Bezborodyh S. M. An interdisciplinary analysis of the content of the concept of „competition”

The actuality of the material presented in the article is defined by the increasing number of papers devoted to the search of different approaches, mechanisms, aspects of competitiveness in the field of education. Consequently, the situation of competition is becoming an integral part of the relationship of subjects of educational activities. The concept of „competition” is very widely used in economics and other sciences. Competition – the category of commodity-market economy. Its origin and emergence of historically belong to simple commodity production. During the competition, each small manufacturer trying to create for themselves the most favorable conditions for the production and distribution of goods. Special of the competition came with the transition to the big commodity production. Therefore, the objective of the article is an interdisciplinary analysis of the content of the concept of „competition” for the definition of this category in pedagogical science. In the modern sense of the word competition has a universal, interdisciplinary content and relates to concepts such as rivalry, struggle, prestige, reputation, status. It has been proved that in pedagogical science concept of „competition” is defined as the ability to apply a set of knowledge and skills acquired during the training and professional activities in the specific production conditions.

Key words: types of competition, competition, competitiveness, rivalry.

Стаття надійшла до редакції 26.09.2013 р.

Прийнято до друку 25.10.2013 р.

Рецензент – д. п. н., проф. Савченко С. В.